

– Załącznik nr 2 a –

Autoreferat

- 1. Imię i nazwisko:** Dorota Korwin-Piotrowska.
- 2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.**

Dyplom uzyskania stopnia doktora, wydany w 2000 r. w Krakowie przez Instytut Polonistyki, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, na podstawie rozprawy pt. „Między kreacją a interpretacją – z problemów poetyki opisów w prozie”, promotor: prof. dr hab. Stanisław Balbus.

- 3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:**

1990-1991 – staż asystencki i rozpoczęcie studiów doktoranckich w Instytucie Filologii Polskiej UJ na Wydziale Filologicznym [późniejsza nazwa: Instytut Polonistyki, od 2004 Wydział Polonistyki];
1992-2002 – praca na stanowisku asystenta w Katedrze Teorii Literatury, w Instytucie Polonistyki UJ;
2002-2006 – praca na stanowisku asystenta w Katedrze Lingwistyki Komputerowej na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ;
od 2006 – praca na stanowisku adiunkta Katedrze Lingwistyki Komputerowej.

- 4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):**

- a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego,**

„Białe znaki. Milczenie w strukturze i znaczeniu utworów narracyjnych
(Na przykładach z polskiej prozy współczesnej)”

- b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa):**

Autor: Dorota Korwin-Piotrowska,
tytuł: „Białe znaki. Milczenie w strukturze i znaczeniu utworów narracyjnych
(Na przykładach z polskiej prozy współczesnej)”,
rok: 2015,
nazwa wydawnictwa: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Książka pt. *Białe znaki. Milczenie w strukturze i znaczeniu utworów narracyjnych (Na przykładach z polskiej prozy współczesnej)* jest efektem moich wieloletnich zainteresowań badawczych obejmujących pogranicza poetyki, językoznawstwa kognitywnego i retoryki oraz literaturę współczesną. Odkrywa nowe możliwości, jakie daje podejście do interpretacji narracyjnego tekstu literackiego z perspektywy – zwykle mało dostrzeganych – przerw, rozsunień, niedokończonych lub urwanych w środku zdań, celowo niedopełnionych stron itp. W polskich badaniach literaturoznawczych istniały dotąd prace poświęcone milczeniu i jego tekstowym przejawom w poezji lub dramacie, również tematyce milczenia w prozie, brakowało jednak analiz utworów narracyjnych pod kątem obecności milczenia w samej strukturze tekstów, także rozważań dotyczących zależności między ukształtowaniem tekstu prozatorskiego a znaczeniem owych „białych znaków”.

Moim celem było więc a) przygotowanie narzędzi badawczych, które służyłyby analizie i interpretacji utworów literackich pod względem udziału milczenia w ich strukturze i znaczeniu; b) pokazanie na literackich przykładach działania milczenia w tekście, c) przeprowadzenie z pomocą tych narzędzi całościowych interpretacji wybranych utworów. Wyniki mojej pracy – sposób uporządkowania dostępnej wiedzy z zakresu językoznawstwa i retoryki, zastosowane pojęcia, a zwłaszcza pomysły terminologiczne oraz interpretacyjne stanowią mój wkład w wiedzę o literaturze współczesnej. Mogą być też spożytkowane do dalszych badań nad twórczością literacką przywoływanych autorów lub innych twórców. Przykłady literackie w *Białych znakach* dobrane zostały ze względu na charakterystyczne dla nich cechy, które umożliwiają pokazanie trzech kręgów zagadnień: milczenia w strukturze wypowiedzi, milczenia w kompozycji tekstu utworu oraz kwestii związanych z wizualizacją milczenia w tekście. Obiektem moich obserwacji są wybrane dzieła należące do polskiej twórczości prozatorskiej (powieści i opowiadań), które powstawały od lat 60. XX wieku do pierwszej dekady XXI wieku włącznie. W pracy przeanalizowane są fragmenty z ponad czterdziestu utworów, autorstwa dwudziestu trzech pisarzy – m.in. Jerzego Andrzejewskiego, Mirona Białoszewskiego, Stanisława Czycza, Jacka Dukaja, Kornela Filipowicza, Witolda Gombrowicza, Ryszarda Kapuścińskiego, Hanny Krall, Wiesława Myśliwskiego, Małgorzaty Saramonowicz, Edwarda Stachury, Magdaleny Tulli, Witolda Wirpszy. Ostatnia część książki składa się natomiast z 5 szkiców interpretacyjnych, które dotyczą w całości takich dzieł, jak:

Pamiętnik z powstania warszawskiego Mirona Białoszewskiego, *Biała Maria* Hanny Krall, *Szkice historyczne. Powieść* Zbigniewa Kruszyńskiego, *Modliszka* Marka Kędzierskiego i *Linia oporu* Jacka Dukaja.

Wartością prezentowanej książki jest, jak sędzę, przedyskutowanie na nowo rozmaitych zjawisk językowych związanych z milczeniem, proponowanie własnego, oryginalnego ujęcia tematu oraz pokazanie, jak analiza struktury, kompozycji i postaci graficznej tekstu pod kątem milczenia może przysłużyć się interpretacji utworów literackich.

*

W pierwszej części *Białych znaków* omówione są istotne pojęcia oraz obserwacje z zakresu antropologii literackiej, poetyki, językoznawstwa (zwłaszcza kognitywnego), z elementami socjologii i filozofii języka. Zarysowane jest w ten sposób pole transdyscyplinarnych badań, z którego wyłania się projektowana w książce antropologia milczenia. Stanowi ona, wraz z historycznoliterackim i kulturowym tłem, nadrzędną ramę dla dalszych rozważań. W kolejnych rozdziałach omówiony jest kontekst historycznoliteracki, jaki dla współczesnej prozy i jej stosunku do milczenia stanowią przemiany zarówno w poezji i dramacie, poczynając od przełomu XIX i XX wieku (poetyzacja i dramatyzacja prozy), jak i w samej prozie narracyjnej (kolokwializacja języka, poetyka fragmentu, kryzys referencji, afabularność). Osobno ujęta jest kwestia przestrzenno-wizualnych wymiarów milczenia w obrębie *liberatury*, by pokazać eksplorowane przez tego typu twórczość (niezależnie od czasu powstania samego terminu) możliwości operowania brakiem słów w utworze.

W drugiej części pracy rozważone są najpierw zagadnienia związane z milczeniem i pojęciami pokrewnymi (ciszą, pauzą, przemilczeniem, presupozycją i in.), komunikacją werbalną i niewerbalną – głównie z perspektywy pragmatyki i semantyki. Proponuję m.in. rozumienie milczenia w komunikacji międzyludzkiej jako *aktu interlokucyjnego*, który nie musi być nastawiony na sens, oraz *aktu semantycznego* – gdy z kontekstu wynika, że pełni ono wyrażnie funkcję określonego aktu mowy. Przeprowadzam analogię pomiędzy znanymi klasyfikacjami gestów a typami milczenia. Rozważam też relacje między pauzą a milczeniem. Wskazuję ponadto liczne źródła możliwych znaczeń milczenia, m.in. kwestie ram, scenariuszy, presupozycji, inferencji, modalności, jak również omawiam problem psychologicznych bądź kulturowych aspektów niemówienia i udziału milczenia w rozumieniu drugiej osoby.

Z kolei rozdział poświęcony retoryce ujmuje syntetycznie rozmaite aspekty związane z nieużywaniem słów – to „milczenie w retoryce”, „retoryka milczenia” i „milczenie retoryki”. Ukazane są sposoby działania perswazyjnego poprzez milczenie, opisane ważniejsze funkcje milczenia z perspektywy tej dziedziny. Można tu znaleźć zestawienie i krytyczne

omówienie figur retorycznych powiązanych z milczeniem – zarówno tych znanych z tradycji oratorskiej i literackiej, jak i z tzw. retoryki muzycznej (powstałej w dobie baroku i będącej interpretacją tych figur, ze wskazaniem efektów semantycznych związanych z pauzą i ciszą). Poruszona jest kwestia „stylu detraktywnego”. Przedstawione są też rozmaite zjawiska retoryczne, które mogą łączyć się z milczeniem i jego wnikaniem w strukturę wypowiedzi (kwestia taktu retorycznego, *parezji*, *kairosu*).

Dla badaczy oraz interpretatorów literatury szczególnie przydatne mogą okazać się rozważania z III części pracy, poświęcone udziałowi milczenia i ciszy w tekście literackim, oparte na licznych egemplifikacjach i powiązane z analizą znaczenia. Szczegółowo omawiane są zabiegi, które wymienione zostały wcześniej w rozdziale poświęconym retoryce, ale lista ta jest jeszcze rozszerzona i doprecyzowana, pokazany jest również wymiar tekstowy, kompozycyjny figur. Nie tylko jednak opisane są tam znane zabiegi, lecz również takie, które – choć istnieją w literackiej praktyce – nie były dotąd postrzegane w powiązaniu z milczeniem (jak dopowiedzenie czy jukstapozycja) lub w ogóle nie miały dotąd nazwy, jak „uskok składniowy”, czyli rozerwanie kropką zdania, wbrew składni (prozatorski odpowiednik przerzutni). Przedstawiony jest tam również, współcześnie istotny, problem zależności między tym, co ukrywane, przemilczane, trudne do wysłowienia, alogiczne bądź wręcz uznane za niewyrażalne a zaburzoną budową składniową zdań – nazywaną *detaksą* (termin G. Deleuze’a). Pod kątem udziału milczenia w strukturze wypowiedzi omówiony jest też „styl schizofatyczny”, pojawiający się w prozie jako wynik zaburzeń na tle choroby, a też czasem jako rodzaj pisemnej stylizacji na mowę spontaniczną, nieuporządkowaną.

Oprócz tego scharakteryzowane są w książce szersze zjawiska literackie powiązane z milczeniem i coraz mocniej widoczne w prozie współczesnej, takie jak apofatyczna narracja i apofatyczne odmiany monologu oraz dialogu. Nazwałam je formami apofatycznymi, gdyż są skrótowe, lakoniczne i/lub nastawione na to, by być przejawem niedopowiedzenia, nieprzesądzenia o stanie rzeczy. Nie są one drogą negatywną prowadzącą do rozpadu języka i zaprzestania opowieści, lecz próbą pisania z zachowaniem dystansu czy nawet niewiary wobec możliwości opowiadania, odmową objaśniania tego, co nowe; sposobem uwzględniania milczenia i przemilczenia, informacyjnych braków w przedstawianiu świata. Tu również rozważaniom teoretycznym towarzyszą egemplifikacje.

Odrębny rozdział dotyczy niezwykle ważnej roli, jaką pełni milczenie w przestrzeni tekstowej. Omawiam najpierw problem segmentacji tekstu, w tym pojawiania się dodatkowych interlinii przypominających zalecane przez retorykę niewielkie przerwy w trakcie wystąpienia (*brevis interfatio*) – na kilku przykładach odsłaniam ich rolę. Pokazuję także z po-

mocą cytatów zagadnienie związku pomiędzy, tak często obecnie stosowanym przez pisarzy, zapisem wierszowym prozy a milczeniem oraz pomiędzy układem graficznym a kwestią ikoniczności. Przykłady dowodzą, że istnieje w niektórych utworach ścisła współpraca pomiędzy ukształtowaniem wizualnym tekstu, użytymi słowami, miejscami pustymi i milczeniem, co potwierdza też potrzebę dokonywania analiz tekstu pod tym właśnie kątem.

Wszystkie wcześniejsze ustalenia i propozycje, zawarte w *Białych znakach*, prowadzą do całościowych interpretacji różnorodnych utworów narracyjnych. W ostatniej, IV części książki, pokazują praktyczną przydatność uruchomionego wcześniej pojęciowego instrumentarium, dokonują także kolejnych rozpoznań dotyczących artystycznych tekstów i funkcjonowania milczenia w ich teksturze.

Dział ten otwiera nowe odczytanie *Pamiętnika z powstania warszawskiego*. Dostrzeżona przeze mnie w utworze Białoszewskiego technika „literackiego frotażu” to proces utrwalania przede wszystkim tego, co dla świadomości i języka „wypukłe”, co akurat się wyróżnia czy wręcz narzuca, a jednocześnie da się w interesujący sposób wykorzystać i ułożyć w zapis. Technika ta, analogiczna wobec działań plastycznych, od których zapożyczam nazwę, zakłada właśnie obraz niecałościowy, złożony z ledwie zarysowanych, „odciśniętych” na nowym materiale elementów, a dokładniej wydobytych dzięki pracy z nowym, literackim tworzywem. Pod uwagę zostały też wzięte: quasi-wierszowy zapis, którym czasem posługuje się Białoszewski, fragmenty cytatów oraz próby oddania w języku i układzie graficznym tekstu efektów akustycznych z rzeczywistości, w tym milczenia oraz ciszy. Wszystko to w jeszcze innym niż dotąd świetle stawia kwestię języka utworu.

Biała Maria Krall odczytana jest natomiast przeze mnie jako przejaw artystycznych starań o wytworzenie takiego zapisu tekstowego, który by uwzględniał i jednocześnie eksponował przypadek jako sposób działania losu, a niedopowiedzenie, urwanie, przerwę w zdaniach i tekście jako sposób na narrację o tym. Pod takim kątem analizowana jest specyficzna, zawierająca liczne prześwity i białe miejsca, luki i analogie, konstrukcja dzieła. Proza Krall – ukazana w ewolucji od wielosłowie do ograniczenia słów oraz posługiwania się milczeniem – ulega bowiem w jej ostatnim dziele kondensacji i jednocześnie „uprzestrzennieniu”. Wymaga to od czytelnika nieustannej uwagi oraz współpracy, także przy odczytywaniu miejsc pustych.

W oparciu o *Szkice historyczne* Kruszyńskiego rozważany jest problem apofatycznej narracji, w której widać współpracę między mówieniem a niemówieniem. Opowieść ta bowiem tyleż odsłania, co zakrywa świat przedstawiony, wytwarza specyficzny „efekt obcości”. Pisarz operuje też sprzecznymi sygnałami, jukstapozycją, milczącymi założeniami, które mają wpływ na strukturę i znaczenie tekstu – pokazują, że i na poziomie zdań, i relacji między bo-

haterami oraz między narratorem a czytelnikiem niemożliwa jest, mimo użycia słów, komunikacja. Krótkość zdań, częsty brak połączeń między nimi, obecność uskoków składniowych i różnego typu elips, a także zmienność perspektyw powodują, że tekst – mimo wizualnej ciągłości – daje wrażenie struktury przenikniętej od wewnątrz tym, co przemilczane.

Następny fragment pracy poświęcony jest opowiadaniu *Modliszka* Kędzierskiego. W utworze tym świat przedstawiony wyłania się równocześnie z tekstowego niebytu i ze świadomości bohaterki – po czym co chwilę zanika w bieli kartki i w niespodziewanych zamilknięciach. Każdy akapit w środku tego niewielkiego dzieła jest bowiem urwany, pozbawiony kropki i „dopełniony” pustą linią. W interpretacji dostrzegam związki między owym nietypowym zapisem a sytuacją tytułowej bohaterki i jej opowieścią o sobie. Wiele wersji życiorysu, sprzeczne wykładnie sytuacji i ról, jakie przypisane są jej oraz pozostałym postaciom, powodują niepewność ontologiczną i etyczną u czytelnika. A jednocześnie dają wrażenie dotykania sytuacji granicznych. Sam tytuł dzieła Kędzierskiego również zostaje przeze mnie zinterpretowany poprzez zależności między teksturą i udziałem w niej milczenia a podjętą tematyką – w dostrzeżeniu tych związków pomocne okazały się konotacje z esejem *Modliszka* Roberta Caillois i z *Tomaszem Mrocznym* Maurice’a Blanchota.

Ostatnia pełna interpretacja dotyczy *Linii oporu* Jacka Dukaja (ze zbioru *Król bólu*). Punktem wyjścia jest pojęcie „denarracji”, czyli stanu wewnętrznego wyjałowienia, poczucia, że nie posiada się własnego życia – określenie to wzięte jest ze zbioru publicystycznych tekstów Douglasa Couplanda pt. *Polaroidy z koncertu*. Oddaje ono dobrze zarówno to, co dzieje się z głównym bohaterem, jak i z językiem opowieści. Jest on właściwie „przeciwjęzykiem” – reguły składni i opowieści się rozluźnione, granica między opowiadaniem a nieopowiadaniem, też prozą a poezją zatarta, sporo scen czy dialogów ulega swego rodzaju zaniechaniu. Klisze, hasła, sugestie, niedopowiedzenia, braki słów zastępują w tym posthumanistycznym świecie porozumienie i działanie. Cięcia, skróty i przemilczenia występują zarówno na poziomie fabularno-kompozycyjnym, jak i składniowym – są odpowiednikiem poczucia nieopowiadalności, sztuczności i gry, które z utworu emanuje. A także sposobem radzenia sobie z widoczną u bohaterów potrzebą i zarazem negacją wzniosłości, która w utworze zamienia się w specyficzną, ironicznie przywoływaną „przeciwwzniosłość”, pozostającą znów poza prostymi opozycjami.

W końcowym, najkrótszym rozdziale pod tytułem *Nienapisane. Współmilczane. Dotykające* wzmiankowany jest jeszcze jeden utwór, tj. *Zapiski z nocnych dyżurów* Jacka Baczaka. Celowo w książce pozostaje on jedynie *in potentia* obiektem literaturoznawczych dociekań – jest to bowiem dla mnie przykład lektury, która pozostawia czytelnika w bezpośredniej inter-

akcji z tekstem pełnym milczenia i też traktującym o tym, co niewyraźne, znajdujące się „poza słowami”. Świadectwem takiego prywatnego i zarazem dyskretnego trybu czytania są przytaczane przeze mnie w książce słowa z posłowie do *Zapisków...*, pióra Jana Błońskiego. Ten cytat, także ustęp z eseju Susan Sontag pt. *Przeciw interpretacji* oraz mój gest wycofania się z interpretacji kończą ostatnią część *Białych znaków*.

Problem rozumienia dzieła literackiego wraz z kwestią interpretacji przewija się zresztą w całej książce, a zwłaszcza w rozdziałach końcowych I i II części oraz początkowych III i IV. W swoich rozważaniach nawiązuję do tradycji hermeneutycznej i fenomenologicznej, estetyki recepcji oraz poetyki kognitywnej i badań pragmatyczno-kognitywnych nad językiem. Punktem wyjścia jest dla mnie zawsze szczegółowa analiza tekstury utworów, punktem dojścia – otwarcie się na kryjące się w konstrukcji dzieła, budowie zdań i tekstu, językowym obrazie świata punkty widzenia, konceptualizacje, wyobrażenia, dialogi ze współczesną kulturą. Także otwarcie na – związany z sensem przemilczeń – obszar „latencji tekstowej”, czyli sfery domysłnej, utajonej (o której pisał A. Serpieri). Interpretacja jest ponadto połączona ze zjawiskiem, które określam jako „doświadczenie rozumienia” – chodzi o rozumienie innych, świata oraz siebie jako rozumiejącego. To niekończący się, złożony z wielu rozmaitych aktów proces współpracy z wytwarzanym przez innych sensem – angażujący umysł, wyobraźnię, język i ciało. I jak każde doświadczenie, także i to jest częściowo nieprzekazywalne, skryte w milczeniu.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Po uzyskaniu stopnia doktora i opublikowaniu pracy doktorskiej (*Problemy poetyki opisu prozatorskiego*, 2001) wydałam jeszcze dwie inne książki naukowe: *Powiedzieć świat. Kognitywna analiza tekstów literackich na przykładach* (2006) oraz *Poetykę – przewodnik po świecie tekstów* (2011). Stanowią one, prócz omówionych wcześniej *Białych znaków*, a także artykułów poświęconych milczeniu czy poetyce, mój wkład w badania z pogranicza poetyki oraz językoznawstwa nad stylem oraz kompozycją utworów literackich, a także w rozwój wiedzy o literaturze. Wymienione na początku trzy książki, w tym zwłaszcza podręcznik do poetyki, są wykorzystywane w działalności dydaktycznej przez różne ośrodki akademickie w Polsce (o czym m.in. świadczy ich obecność w sylabusach).

5.1 *Powiedzieć świat. Kognitywna analiza tekstów literackich na przykładach* ukazała się w 2006 r. w serii Wydawnictwa Universitas pt. „Językoznawstwo Kognitywne. Studia i Analizy”. Jest pracą powstałą dzięki, wciąż kontynuowanemu od czasu doktoratu, zaintereso-

waniom badawczym związanym z językoznawstwem kognitywnym, poetyką i sposobami posługiwania się językiem w tekstach literackich (należę do Polskiego Towarzystwa Językoznawstwa Kognitywnego, wielokrotnie uczestniczyłam w konferencjach i wykładach organizowanych przez PTJK).

W książce rozważone są dotychczasowe związki między stylistyką literacką i lingwistyczną oraz między językoznawstwem kognitywnym a poetyką – w oparciu o rozprawy Ronalda W. Langackera, George’a Lakoffa, Marka Johnsona, Marka Turnera, Gilles’a Fauconniera oraz Elżbiety Tabakowskiej. Punktem wyjścia jest przegląd ważniejszych prac poprzedzających powstanie poetyki kognitywnej oraz ją rozwijających – m.in. Marii R. Mayenowej, Marii Indyk, Joanny Ślósarskiej, Jerzego Bartmińskiego, Jarosława Płuciennika, Reuvena Tsura, Petera Stockwella. W książce omawiane są pożytki z posługiwania się pojęciami językoznawczymi w analizach literackich, zaproponowane zostały również punkty, które w syntetyczny sposób ujmują właściwości i założenia nowej dziedziny oraz sugerują interesujące kierunki, w jakie zmierzać może analiza tekstów literackich. Całość wieńczy zaś próba krytycznego podejścia do użyteczności kategorii kognitywnych.

Przeprowadzone w środku interpretacje są praktycznym rozwinięciem zaproponowanych we wstępie teoretycznych założeń. Pokazują w różnorodnych tekstach artystycznych takie zjawiska, jak m.in. zmienność perspektywy oglądu czy wielość przestrzeni mentalnych, obecność konceptualizatora, właściwości indywidualnej mapy mentalnej, wpływ modalności, konturowania pojęć bądź ram poznawczych na przebieg rozumienia. Przedmiotem szczególnych dociekań stały się wiersze: Juliana Przybosia (*Katedra Notre-Dame*) oraz Czesława Miłosza (*Turner*), jak również dzieła prozatorskie Mirona Białoszewskiego (*Obmąpywanie Europy*), Andrzeja Kijowskiego (*Dziecko przez ptaka przyniesione*) oraz Witolda Gombrowicza (*Pornografia*). Żaden z omawianych utworów nie był dotąd rozpatrywany pod takim kątem.

Dodać można, że propozycja takiej kognitywnej analizy tekstu wydaje się po latach nadal aktualna, skoro Ewa Sławkowa w przedmowie do swojej książki pt. *Tekst literacki w kręgu językoznawstwa* z 2012 r. pisze, że „wśród metod nauczania przedmiotów językoznawczych [...] niewiele jest takich koncepcji, które rozwijałyby szczególnie ideę pracy z tekstem literackim”, a książka *Powiedzieć świat. Kognitywna analiza tekstów literackich na przykładach* to praca „bardzo interesująca pod względem koncepcyjnym”, jest „przykładem poszukiwań dróg współpracy między literaturoznawcami a językoznawcami” (E. Sławkowa, *Tekst literacki w kręgu językoznawstwa*, Katowice 2012, s. 11).

5. 1.1 Rozważania nad użytecznością kategorii kognitywnych w rozumieniu zjawisk literackich zawarłam ponadto w artykule *Text Coherence from The Cognitive Perspective – an Analytic Attempt*, wydanym w 2007 r. w tomie *Cognition in Language. Volume in Honour of Professor Elżbieta Tabakowska*. Szkic jest głównie poświęcony jednak problemom językowym – rekapituluję w nim bowiem stanowiska tekstologiczne i związane z gramatyką kognitywną dotyczące spójności tekstu. Pokazuję współistnienie procesów semantycznych i poznawczych sprzyjających dezintegracji oraz integracji znaczeń, a także wskazuję na zależność między spójnością a stopniem wyrazistości językowego obrazu świata. Ujmuję spójność jako pewną zróżnicowaną i stopniowaną dyspozycję tekstu, ale też rodzaj zadania dla czytelnika. Spóźniona czytelnicza akceptacja niektórych awangardowych utworów literackich potraktowana jest jako dowód na konieczność i skuteczność współpracy między tekstem a czytelnikiem przy wytwarzaniu spójności.

5.2 Poetyka – przewodnik po świecie tekstu to wydany w 2011 r. podręcznik, który jest próbą nowoczesnego ujęcia poetyki jako dziedziny dynamicznie się zmieniającej i powiązanej z innymi gałęziami humanistycznej wiedzy (takimi m.in. jak antropologia kultury, teoria literatury, performatyka czy filozofia), a zwłaszcza z językoznawstwem (głównie kognitywnym) i tekstologią, oraz z elementami *creative writing* w propozycjach ćwiczeń. Znajdują się w niej także odwołania do codziennego życia i doświadczeń językowych czy lekturowych potencjalnych odbiorców (języka mówionego, reklam, gatunków dziennikarskich czy internetowych).

Specyficzne podejście do poetyki, wykraczające poza jej dotychczasowe *stricte* literaturoznawcze granice – w stronę literatury faktu, *liberatury* i hipertekstu wzięło się z transdyscyplinarnych zainteresowań badawczych, a także dydaktycznej pasji. Praca uwzględnia moje doświadczenia powstałe podczas prowadzenia ćwiczeń i wykładów z poetyki i retoryki na polonistyce oraz na elektronicznym przetwarzaniu informacji, a ponadto zajęć z praktycznej stylistyki języka polskiego dla różnych grup.

Podstawowym i wyłożonym *expressis verbis* założeniem *Poetyki* jest przekonanie, że typologie, podziały, klasyfikacje są punktem wyjścia, a nie dojścia – podkreślona jest potrzeba nieustannej weryfikacji, stawiania pytań, zmieniania perspektyw, krytycznego podejścia, uwzględnienia historycznego kontekstu. Przede wszystkim zaś uwypuklony zostaje aspekt praktyczny, rola pracy z tekstem. Dlatego każdy z rozdziałów osobno, a do tego rozdział końcowy w formie zbiorczej zawiera pytania, które warto stawiać utworom i sobie podczas lektury. Jak sądzę, może okazać się to istotne i przydatne zwłaszcza współcześnie – gdy zaczynają słabnąć czy nawet zanikać kompetencje czytelnicze oraz, co za tym idzie, filologiczne.

Książka ma służyć pomocą w celu indywidualnego zgłębiania zagadnień literaturoznawczych, poszerzania kompetencji w zakresie analizy oraz interpretacji tekstu. Zawiera definicje pojęć, skrótowe informacje historyczne, liczne minianalizy utworów (utworzone specjalnie na potrzeby tej pracy), a także zarysy dyskusji problemowych. Wszystkie zagadnienia teoretyczne i podziały oraz wszystkie zabiegi stylistyczne znajdują swoje literackie egzemplifikacje – co wydaje się szczególnie cenne z perspektywy użytkowników. Ponadto w „przewodniku” znajdują się sugestie bibliograficzne oraz dotyczące ćwiczeń, które pomagają utrwalić materiał, poszerzać zakres wiedzy bądź umiejętności.

Jednocześnie *Poetyka...* może być czytana jako autorska monografia, która łączy aspekty teoretyczne i historyczne z interpretacją utworów. Większość rozdziałów przynosi nie tylko omówienie dotychczasowych rozstrzygnięć i powszechnie stosowanych pojęć (zarówno starszych, a wciąż używanych, jak *signifiant* i *signifié*, wielkie figury semantyczne czy schemat fabularny, jak i nowszych, jak akty mowy czy focalizacja, symulakrum bądź performatyka), lecz także wprowadza ujęcie własne (np. skale pojęciowe do omawiania narracji czy podział metafor w kolistym schemacie, przedstawienie źródeł rytmu w utworze, kognitywne aspekty czasu i przestrzeni). Pokazane są też konsekwencje posługiwania się tradycyjną terminologią – „przewodnik” zawiera próby odczytania kryjących się za nią konceptualizacji, a także jej odświeżenia, jak to ma miejsce w wypadku rozważań poświęconych światu przedstawionemu, typom kompozycji bądź odmianom liryki. Poza rozdziałami wstępnymi, dotyczącym statusu poetyki i literatury, odrębne części poświęcone są też m.in. gatunkom, narracji, rytmowi, czasowi i przestrzeni w tekście, wersyfikacji oraz stylowi. Nacisk w całej pracy położony jest na zmienność i kontekst kulturowy zjawisk literackich, skalarność kategorii z zakresu poetyki, potrzebę wiedzy językoznawczej przy analizie tekstu (tekstowi i tekstowości poświęcony jest w ogóle osobny rozdział), istnienie zjawisk granicznych czy nie poddających się formalizacji. W związku z tym książka zawiera też rozdziały o charakterze bardziej historycznym: ujmujące przemiany rozumienia literackości, tradycji poetyckiej i lirycznej czy sztuki dramatycznej (ta ostatnia ukazana jest w kontekście przemian konwencji teatralnych).

5.2.1 Swego rodzaju dopełnieniem i zarazem kontynuacją rozważań zawartych w *Poetyce – przewodniku po świecie tekstów* jest artykuł, opublikowany w piśmie „Tematy i Konteksty” w 2013 (nr 3), pt. *Życie pośmiertne poetyki*. Zainicjował on – obejmującą cały numer rocznika – dyskusję o tym, jakie jest współcześnie miejsce poetyki w obrębie wiedzy o literaturze. Pokazane są w nim główne powody oporu wobec nauczania poetyki, różnego rodzaju mity i spory narosłe wokół tej dziedziny, zasugerowane są także nowe tematy i problemy wartę podjęcia.

5.3 Osobną grupę prac istotnych dla moich dociekań literaturoznawczych stanowią artykuły poświęcone milczeniu oraz ciszy, w tym interpretacja powieści Aleksandra Baricco *Ocean morze* (w pracy zbiorowej: *Przestrzeń ciszy. Przestrzenie wizualne i akustyczne człowieka. Antropologia audiowizualna jako przedmiot i metoda badań*. 2, pod red. J. Harbanowicz i A. Janiak, Wrocław 2011); Wiesława Myśliwskiego *Traktatu o łuskaniu fasoli* (w pracy zbiorowej: *Filozofia w literaturze. Literatura w filozofii*, red. A. Iskra-Paczkowska, S. Gałkowski i M. Stanisław, Rzeszów 2013) czy trzy szkice powstałe w ramach projektu kierowanego przez prof. dr. hab. W. Boleckiego z IBL PAN nt. *Sensualność w kulturze polskiej* (online: <http://sensualnosc.ibl.waw.pl/pl/zespol/login/?next=/pl/>). Te ostatnie prace dotyczą: problematyki milczenia w twórczości Mirona Białoszewskiego (w oparciu o utwory: *AAAmeryka, Chamowo, Donosy rzeczywistości, Konstancin, Obmąpywanie Europy, Pamiętnik z powstania warszawskiego, Rozkurz, Szumy, zlepy, ciągi, Zawał*) i Jacka Dukaja (na podstawie takich dzieł, jak *Extensa, Łód, Wroniec* czy utworów z tomu *Król Bólu: Linii oporu, Oka potwora, Szkoły* oraz *Króla Bólu i pasikonika*).

Wymienione artykuły łącznie pokazują różnorakie aspekty funkcjonowania milczenia i ciszy w tekście – od urwanych słów, przez milczące sceny, konstrukcję fabuły, sposób ukazywania postaci, po metafory i kolorystykę. Z kolei znaczeniu słów cisza i milczenie od strony teoretycznej – m.in. ich konotacjom w j. polskim oraz aspektom kognitywnym – przyjrzałam się w artykule pt. *Słowo i brak. Wybrane aspekty semantyki milczenia* (w pracy zbiorowej: *Milczenie. Antropologia – Hermeneutyka*, red. A. Regiewicz i A. Żywiołek, Częstochowa 2014). Prace te wiążą się z szeroko pojmowaną problematyką milczenia i pokazują, jak wiele można jeszcze odkryć w utworach, gdy przyjmie się taką nietypową perspektywę.

Donata Konin Piotrowska